

В настоящее время в Украине возникла необходимость децентрализации бюджетных ресурсов с целью обеспечения максимального количества социальных услуг за счет бюджетов базисного уровня. В то же время, практическое использование политики бюджетной децентрализации требует разработки подходов к определению оптимальных показателей уровня бюджетной децентрализации в Украине.

Ключевые слова: *доходы местных бюджетов, расходы местных бюджетов, бюджетная децентрализация, бюджетный федерализм.*

Presently in Ukraine there is a necessity of decentralization of budgetary resources with the purpose of providing maximum amount of social services by means of the budgets of basic level. At the same time, the practical use of budgetary decentralization policy requires the development of approaches to the determination of optimum indexes of the level of budgetary decentralization in Ukraine.

Key words: *profits of local budgets, local budget expenditures, budgetary decentralization, budgetary federalism.*

УДК 631.115

КОНСТРУКТИВНІ НАПРЯМИ АДАПТАЦІЇ СВІТОВОГО ДОСВІДУ ФІНАНСУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

С.А. ВЛАСЮК, кандидат економічних наук

На основі узагальненого світового досвіду, визначено та обґрунтовано конструктивні пріоритети гармонізації фінансування та розроблені дієві заходи щодо їх практичного застосування на макро- та мікрорівнях.

В умовах пошуку шляхів регулювання діяльності сільськогосподарських підприємств та створення для них сприятливого фінансового середовища, необхідним є аналіз світового досвіду фінансування аграрного сектору, який дав поштовх до зміни аграрної політики цих країн, а також з'ясувати його вплив на сільськогосподарські підприємства таких держав, і відповідності такого досвіду умовам розвитку вітчизняних підприємств.

Методика досліджень. Теоретичним та методологічним інструментарієм пошуку є критично наукове та творче осмислення досягнень зарубіжних і вітчизняних науковців. У розвідці застосовувалися методи теоретичного узагальнення і порівняння — для розкриття сутності та виявлення основних тенденцій фінансування операційної діяльності сільськогосподарських підприємств на мікро- і макрорівнях в Україні.

Результати досліджень. Розглянувши зарубіжний досвід, необхідно зазначити, що при вирішенні проблем фінансування сільськогосподарських

підприємств, можуть застосовуватись різні методи фінансування, враховуючи особливості конкретної країни.

Для фінансової підтримки сільськогосподарського виробництва в розвинутих країнах використовуються „система прямих і непрямих важелів державного впливу: цінові важелі й тарифи, квоти, податки, експортні програми, імпорتنі ліцензії, політика державних цін та їх стабілізація; прямі платежі; субсидії на матеріально-технічні ресурси; страхування ризиків у сільськогосподарському виробництві; фінансування науково-дослідних та інших робіт, що впливають на зменшення виробничих витрат” [1, с.125].

Як свідчить досвід розвинених країн, специфічні умови сільського господарства, диктують необхідність особливого підходу до системи фінансової підтримки з боку держави. Найважливішою ціллю державного втручання в аграрну економіку на Заході є підтримка фінансових ресурсів сільськогосподарських товаровиробників, що включає методи впливу на прибуток фермерів, структуру та обсяг сільськогосподарського виробництва, аграрний і продовольчий ринок, внутрішні і зовнішні відносини з метою створення стабільних економічних, правових, соціальних і екологічних умов щодо розвитку аграрного сектора.

Так, наприклад, для аграрного сектору США, притаманне ринкове регулювання та державне втручання одночасно. Більшість програм підтримки сільськогосподарського виробництва, з використанням коштів федерального бюджету та суспільних ресурсів, контролює Міністерство сільського господарства, і здійснюються через такі кредитні інституції, як Товарно-кредитна корпорація, Система кредитування фермерів, Адміністрація у справах фермерів. Конкретні заходи підтримки сільськогосподарських товаровиробників США можна об'єднати в групи за такими напрямками (рис. 1).

Зазначимо, що за характером впливу на виробництво сільськогосподарської продукції, виокремлюють заходи прямого та опосередкованого впливу.

„У Канаді та США співвідношення бюджетних виплат — прямих і непрямих — в аграрну сферу складає прямих — 21 і 24% відповідно, непрямих — решта. Непрямі заходи в ЄС становлять 90% та здійснюються у формі субсидій. У зарубіжних країнах в контексті державної підтримки чільне місце належить підтримці цін” [2].

Крім фінансової підтримки з боку держави, сільськогосподарські товаровиробники США фінансуються через інші кредитно-фінансові інституції, компанії (фірми) тощо.

Фінансування операційної діяльності здійснюється шляхом „отримання короткострокових кредитів (або виробничих чи операційних позик), які мають термін погашення до 12 місяців і використовуються на придбання товарів, необхідних для виробництва протягом усього виробничого циклу (насіння, добрив, кормів тощо) з виплатою після збирання врожаю та реалізації худоби” [3, с.127].

Рис.1. Механізм фінансування аграрного сектору США

Наявні статистичні дані, що відображають використання кредиту в аграрному секторі США, показують, що найбільші можливості його отримання мають високодоходні фермерські господарства. Це підтверджує різниця між заборгованістю кредиторам великих ферм і боргом дрібних фермерських господарств. „Якщо борг великих комерційних ферм за надання позик під

рухоме і нерухоме майно в 2005 р. складав 90,4% в загальній заборгованості господарств, то боргові зобов'язання дрібних фермерів характеризувала величина, рівна 2,7%” [4].

Таким чином, специфіка інституційної підтримки аграрного сектора в США характеризується стимулюванням ефективно функціонуючих суб'єктів господарювання. Такий підхід пояснюється тим, що урядові нормативно-правові акти, пов'язані з інституційною підтримкою аграрного сектора, сприяють розвитку експортно-орієнтованого виробництва. В даному аспекті реалізація відповідних положень Бюджетного кодексу, рівно як і діючих правил кредитування, страхування і оподаткування, стимулює економічне зростання переважно високодохідних ферм.

Американський вчений Деніел Грізвольд, вказує на те, що немає ніяких обґрунтованих причин, по яких федеральний уряд повинен продовжувати субсидування фермерів і компаній, особливо тих, що і без того залишаються прибутковими. Так, найбільшим реципієнтом державної допомоги в аграрному секторі стала фірма Riceland Foods з Штуттгарта (штат Арканзас). В 2004 році вона отримала 68,9 мільйонів доларів у вигляді субсидій на виробництво рису, соєвих бобів, пшениці і кукурудзи — більше, ніж всі фермери в штатах Род-Айленд, Гаваї, Аляска, Нью-Гемпшир, Коннектикут, Массачусетс, Мен, Невада і Нью-Джерсі разом узяті. На другому місці серед одержувачів сільськогосподарських субсидій знаходилася фірма Producers Rice Mill з того ж Штуттгарта в Арканзасі — їй дісталось 51,4 мільйони. В тому ж списку ми знайдемо багато фірм, що входять в список 500 найприбутковіших компаній країни, що складається журналом Fortune, наприклад Archer Daniels Midland і International Paper, а також корпорації, які у більшості людей взагалі не асоціюються з сільським господарством — у тому числі Chevron, Caterpillar і Electronic Data Systems.

Звичайно в Україні також має бути запроваджена така фінансова підтримка сільськогосподарських підприємств, відповідна значенню галузі і яка буде спрямована на забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції. Але підтримувати тільки високодохідні сільськогосподарські підприємства, на нашу думку, в сучасних умовах не доцільно, тому що, такий підхід буде стримувати розвиток вітчизняного аграрного сектору.

В Канаді вважають, що сільське господарство є фактором соціальної стабільності, оскільки забезпечує населення продуктами харчування, сприяє збереженню природного навколишнього середовища та ефективному використанню природних ресурсів, тому державна підтримка є найшвидшим способом сприяти розвитку галузі, яка має стратегічне значення для економіки країни. Крім того, державна підтримка запобігає різким коливанням доходів фермерів, і в такий спосіб додає стабільності економіці загалом та внутрішньому фінансовому ринку зокрема.

Фермери Канади отримують державну підтримку на провінційному та федеральному (центральному) рівнях.

Серед програм федерального рівня слід відзначити:

1. Національну програму стабілізації чистого доходу (NISA) — яка виступає особливим механізмом захисту доходів фермерів, гарантуючи, що за несприятливих умов, рівень доходу залишиться не нижчим як його величина протягом останніх трьох років. При цьому відкривається спеціальний рахунок NISA, джерелом наповнення якого є мінімальний внесок фермера, який складає 3% від обсягу його чистого доходу від реалізації продукції, що формується за результатами поточного фінансового року та кошти, що надходять від центральних та провінційних органів влади в рівнозначному, з внеском фермера, обсязі. В разі зниження доходу фермерського господарства, фермер має право на відшкодування різниці з рахунку NISA;

Програму уніфікації цін через Пшеничну Палату Канади (CWB) — передбачає продаж пшениці та ячменю від імені канадських виробників на зовнішньому ринку та для переробки на внутрішньому ринку. Фермери продають зерно Пшеничній Палаті у зручний для них час і отримують при цьому встановлену початкову ціну, однакову для всього зерна, що належить до одного класу. Наприкінці сільськогосподарського року Пшенична Палата робить остаточний розрахунок та виплачує виробникам решту коштів. Остаточна ціна, яку отримує фермер, залежить тільки від якості зерна.

Програму авансових платежів — яка передбачає видачу готівки авансом під весняну посівну — SCAP (Весняна програма авансових платежів) або восени під зерно, що зберігається на фермі — AMPA (Акт щодо програм реалізації сільськогосподарської продукції). Згідно весняної програми авансування під посівну фермер може отримати кошти на загальну суму до 250 000 канадських доларів. Перші 50 000 доларів звільняються від сплати відсотків на період до 31 серпня, або до моменту остаточного повернення позики, залежно від того, яка подія настане раніше. На суму авансу понад 50000 доларів сплачуються відсотки за встановленою ставкою.

Програму підтримки узгодженого рівня виробництва — полягає в продажу виробникам квот на виробництво певних видів сільськогосподарської продукції (головним чином це стосується виробництва молока та продукції птахівництва, тобто продукції, яка реалізується виключно всередині країни), при цьому вони мають гарантований збут своєї продукції за ціною, яку розраховують на підставі внутрішнього попиту.

Водночас з програмами загальнодержавної підтримки, в Канаді діють програми державної підтримки фермерів на провінційному рівні.

Проте, необхідно відмітити, що в західних країнах проходить перебудова моделей державної підтримки сільськогосподарського виробництва. Так, в країнах Європейського Союзу (ЄС), відбувається перегляд системи субсидування аграрних виробників. Основні положення реформування аграрної політики країн членів ЄС полягає в наступному:

- відміна зв'язку між обсягами аграрного виробництва і розміром виплачуваних фермерам субсидій та зменшення їх обсягів на 7% в 2010 р., і на 10-13% у 2013 р.;
- скасування субсидій з 2010 р. на тверду пшеницю та оливкове масло, а з 2012 р. — на яловичину, телятину, рис, горіхи, насіння, картопляний крохмаль; зменшення кількості урядових обмежень на виробництво деяких зернових культур;
- поступове збільшення квот на виробництво молокопродуктів на 1% щороку до їх скасування у 2014 р. та посилення контролю за недопущенням зниження цін на молоко та збитків для фермерів;
- виведення з ринку неконкурентоспроможних виробників, які існують за рахунок європейських фондів і не можуть працювати без бюджетної підтримки;
- фінансування програм перепрофілювання сільськогосподарських робітників, спонукання їх до гнучкішого реагування на зміни попиту і пропозиції.

В умовах економічної кризи багатомільярдні субсидії сільському господарству стають усе більш обтяжливими для бюджету ЄС. Варто підкреслити, що „нинішня система субсидіювання аграрного сектора обходиться бюджету ЄС в суму біля 43 млрд євро. Визначено, що така система субсидування веде до надвиробництва і втрати якості продукції. Втім, зниження загальних витрат бюджету на аграрний сектор теж входить в плани європейських властей. Якщо на піку, в 2006 р., їх доля в загальному бюджеті складала 62%, то зараз — 45%, а до 2013 р. цей показник повинен зменшитися до 32%. Вивільнені кошти будуть перенаправлені на програми по захисту довкілля” [5].

Водночас, для збалансованої підтримки розвитку сільськогосподарських виробників країн Євросоюзу фінансування буде проводитись за новою системою, яка торкається, перш за все, способів (регіоналізація або зближення норм індивідуальних виплат) і термінів (2009 або 2010 рр.) коректування єдиного аграрного платежу фермерам; принципів і термінів можливого збереження зв'язку такого платежу з об'ємом виробництва (Греція добивається цього для виробництва тютюну, Голландія і ФРН — картопляного крохмалю, а Великобританія, Данія і Швеція вимагають повного відділення виплат від конкретних параметрів сільгоспвиробництва); можливості надання до 10% національних квот допомоги з бюджету ЄС на підтримку обмеженого кола галузей (м'ясного і молочного скотарства, вівчарства і козівництва, рисівництва) в несприятливих регіонах (Іспанія, Італія, Угорщина і Польща наполягають на розширенні числа субсидійованих галузей); інструментів управління кризами і ризиками, особливо страхування урожаїв і загальних фондів (Бельгія і Іспанія проти відміни існуючих національних зобов'язань по страхуванню, деякі країни виступають за розповсюдження страхування на тваринництво, а дії загальних фондів — на локальні екологічні проблеми

фермерів); відміни молочних квот з 2015 р. (багато країн побоюються повної відміни квот в низькоконкурентних (наприклад, гірських) регіонах, Голландія і Польща виступають за набагато більше щорічне збільшення квот в перехідний період, Іспанія, Італія і Португалія — наполягають на „асиметричному” підвищенні квот по країнах); підвищення норми обов'язкової модуляції до 13% до 2012 р. при додатковому скороченні виплат великим фермам, які одержують 100 тис євро і більш виробничих субсидій в рік; формального припинення інтервенції на ринках пшениці дурум, рису, свинини, введення нульової інтервенції на ринку кормового зерна і системи торгів для продовольчої пшениці, вершкового масла і сухого молока.

Таким чином реформування загальної аграрної політики країн Євросоюзу доводить, що державна фінансова підтримка сільгоспвиробників повинна враховувати не лише розвиток, а й стимулювати до самофінансування.

Досвід Нової Зеландії і Австралії показує, що фермери здатні не тільки вижити, але і процвітати в умовах відсутності значної державної підтримки. В обох країнах були в односторонньому порядку проведені всеосяжні реформи, що включали ліквідацію імпорتنих бар'єрів і субсидій для підтримки внутрішніх цін. Як і очікувалося, деякі фермерські господарства були вимушені скрутити свій бізнес, але багато інших змінили спеціалізацію відповідно до споживацького попиту. Результатом стало не масштабне скорочення аграрного сектора, а різке зростання інноваційної складової, продуктивності праці і об'ємів виробництва.

Проте, одним із досить розвинених механізмів фінансування сільгоспвиробників залишається кредитування.

Природно, що з урахуванням історичних традицій, конкретної фінансової обстановки існують значні відмінності в цій банківсько-кредитній сфері. Навіть в одному такому економічному угрупованні, як ЄС, роль і політика банків по відношенню до сільськогосподарського виробництва істотно розрізняються по країнах, що входять до нього.

Так, до провідних кредиторів, хранителів і розпорядників засобів аграрного сектора економіки Німеччини відносяться:

- група банків товариства „Раффайзен” та Союз німецьких народних банків, що об'єднують близько 1470 товариств, учасниками яких є фермери та підприємці сільських територій;
- система німецьких ощадних кас і жироцентралей;
- Сільськогосподарський рентний банк у Франкфурті;
- Німецький поселенський і земельний банк в Бонні;
- Кредитний інститут відновлення у Франкфурті;
- приватні іпотечні банки.

Діяльність Сільськогосподарського рентного банку, Німецького поселенського і земельного банку, Кредитного інституту відновлення контролюється державою.

Відповідно до законів про центральні кредитні інститути у ФРН вже згаданий Сільськогосподарський рентний банк, який був створений як центральний сільськогосподарський банк з метою „залучення засобів і надання кредитів сільському господарству і харчовій промисловості (включаючи лісове господарство і рибальство)”.

Для фермерів Німеччини пільгове кредитування здійснюється або згідно Загальної програми аграрних кредитів, що пропонує зниження на 4 — 7% ставок по діючих кредитах, або згідно Програми інвестиційного стимулювання, де надаються позики під 1% річних.

Спеціальні програми „Молоді фермери”, „Сільське господарство”, участь в яких можуть взяти всі власники і орендарі земельних угідь, та „Оновлення села” пропонує фермерам Сільськогосподарський рентний банк у Франкфурті – на – Майні. Для молодих фермерів позики видаються у віці до 40 років і за наявності п'ятирічної практики.

На фінансування пільгових позик рентний банк витрачає п'яту частину загального обсягу середньо- і довгострокових кредитів, а різниця перекривається за рахунок поточних доходів.

Велику роль в сільському господарстві Нідерландів грає Рабобанк, який є до того ж другим за величиною в країні. Він організований як кооператив, перш за все для обслуговування кооперативної системи АПК країни. Він забезпечує близько 90% банківського фінансування і кредитування сільськогосподарського виробництва. Умови видачі позик не регулюються якими-небудь заздалегідь фіксованими регламентами, а встановлюються після аналізу діяльності кожного сільськогосподарського підприємства. Ставка відсотка сильно варіюється і може бути змінена в період дії позики. Проте, за всіх цих умов, кредит, по суті, є пільговим, оскільки банк підпадає під законодавство про кооперативи, припускаючи пільгове оподаткування.

У Великобританії, через особливості економічного і історичного минулого, її кредитно-банківська система — одна з самих розвинених в світі. Їй властиве розмаїття різних типів фінансово-банківських інститутів та чітко сформований рівень розподілу праці між фінансовими установами. Тут відсутня складова у вигляді спеціалізованого аграрного банку, а політика банківської системи по відношенню до сільського господарства не має відмінностей від інших галузей економіки. Проте через банки проходять різні державні субсидії країни і ЄС, що робить кредит у багатьох випадках пільговим.

Найвагоміший внесок у кредитування сільського господарства Великобританії здійснюють Мідланд Банк (Midland Bank), Ллойд Банк (Lloyd Bank) та Барклай Банк (Barclay Bank). При цьому інвестування в аграрний сектор здійснюються переважно методом перманентного кредитування, відповідно до якого між кредитором і позичальником щорічно переглядаються розмір позики, відсоткова ставка та вид заборгованості, що зумовлюються економічним станом підприємства.

Центральну роль в системі сільськогосподарського кредиту у Франції

грас „Креді агріколь”. Проте за останні десятиріччя до системи пільгового кредитування були підключені і інші фінансові інститути. Механізм пільгового кредитування сільського господарства цієї країни діє шляхом погашення державою банку різниці між ставкою пільгової позики та договірною відсотковою ставкою, що характеризується як принцип боніфікації, запроваджений внаслідок проведення реформування системи пільгового кредитування.

Розглядаючи пільгове кредитування аграрних товаровиробників Австрії, слід зазначити, що пріоритетність серед них належить інвестиційним кредитам, ставка по яких коректується Австрійським національним банком кілька разів на рік, але безпосередньо залежить від ставки банку-кредитора. „Федеральне міністерство сільського і лісового господарства субсидує виробників в межах сум, відповідних:

- 50% ставки банківського кредиту, наданого господарствам, провідним виробництвом в гірських умовах; на будівництво теплиць; застосування альтернативних джерел енергії;
- 36% — для інших видів кредиту.

За умови придбання засобів механізації термін кредитування становить 6 років, а при наданні інвестиційного кредиту на пільговій основі — збільшується до 10 років” [6, с.16–18].

Висновки. Наведений досвід зарубіжних країн доводить, що в Україні назріла потреба послідовного удосконалення системи фінансування сільськогосподарських підприємств, виходячи із своїх можливостей та потреб. Головне, щоб даний процес відповідав би інтересам українського суспільства в цілому, ґрунтувався на знаннях та міжнародному досвіді та був законодавчо підкріплений.

При цьому доцільно підкреслити, що обмеженість бюджетних коштів, які Україна може сьогодні виділити на підтримку сільськогосподарських виробників, не є підставою для того, щоб відмовитися від розробки програм направлених на розвиток аграрного сектору. Адже головна проблема полягає не у відсутності коштів, а у відсутності механізмів для їх ефективного використання. Розуміння основних концепцій, на яких побудовано системи державної підтримки сільськогосподарських підприємств в інших країнах, дозволить здійснити великий обсяг підготовчих заходів, які мають передувати запровадженню таких програм. Зокрема, йдеться про доцільність розмежування та вдосконалення розподілу повноважень та процедур прийняття рішень щодо фінансування сільськогосподарських підприємств на державному рівні, на рівні регіонів та окремих суб’єктів підприємницької діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бурдейний І. М. З досвіду державного регулювання сільськогосподарського виробництва зарубіжних країн / І. М. Бурдейний // Економіка АПК. — 2001. — №2. — С.124–127.
2. Коробейников М. М. Зарубежный опыт финансирования аграрного сектора и возможности его использования в России / М. М. Коробейников //

- Міжнародний сільськогосподарський журнал. — 2002. — №3. — С.19–23.
3. Радченко В. В. Федеральна резервна система США та її вплив на аграрний сектор / В. В. Радченко, Ю. М. Лютий // Економіка АПК. — 2001. — №5. — С. 122–128.
  4. Statistical Abstract of the United States 2007. — Washington: U.S. Dep. of Commerce Bureau of Census, 2007. — Р. 534.
  5. Щотижневий аналітичний моніторинг 1–5 грудня 2008р. №100 / [Електронний ресурс]. — Режим доступу. // <http://www.kuchma.org.ua>
  6. Назаренко В. І. Форми і напрямлення державної підтримки сільського господарства на Заході / В. І. Назаренко // Економіка сільськогосподарських і переробляючих підприємств. — 2007. — №4. — С.16–18.

Одержано 30.03.11

На основі обобщенного мирового опыта, определенно конструктивные приоритеты гармонизации финансирования и разработаны действенные мероприятия, какие призванные привести к существенным изменениям общей картины и модификации форм организации финансирования операционной деятельности сельскохозяйственных предприятий.

Ключевые слова: *финансирование, операционная деятельность, сельскохозяйственные предприятия*

On the basis of the generalized world experience, constructive priorities of harmonization of financing are defined and effective measures which will result in considerable changes of the general picture and modification of forms of organization of financing agricultural enterprises operating activities are developed.

Key words: *financing, operating activity, agricultural enterprises.*

УДК 332.365:332.33:65.012.12:(477.46)

ОЦІНКА ЗАБЕЗПЕЧЕНОСТІ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ ТА ЇХ ВИКОРИСТАННЯ

О.М. ДЕМКОВА

Стаття присвячена аналізу забезпеченості регіону земельними ресурсами у розрізі різних користувачів, проведено групування районів за забезпеченістю угіддями, оцінено рівень використання земельних ресурсів районів Черкаської області.

Забезпеченість регіону природно-ресурсним потенціалом вивчається в